

Rereading Pascal's Wager in its Augustinian-Jansenist theological context

Seyed Mostafa Shahraeini*

Mazyar Raissi**

Abstract

This paper examines “Pascal’s Wager” in its Augustinian-Jansenist theological background in order to distinguish it from “The Wager argument” and to solve its inner contradictions. By rereading this fragment in connection with its specific theological context and with the other fragments of the *Pensees* (specially the dual function of the Heart), we find that, in Pascal’s view, “the Wager” is not a separated argument for proving authenticity of Christianity. However, it is merely a way for describing the duplicity of fallen Man due to the Original Sin. The Wager is also one of the materials, which Pascal tried to introduce the Christian doctrine of the fall as its best explanation. One may find in the logic of the Wager, two contradictions: one between weakening the passions recommended by Pascal and impossibility of it due to the essential corruption of Man’s will; another and in higher level, between determinism of faith and Pascal’s apologetic project. It is not an evidence for Pascal’s lack of attention or his failure in his apologetic project but is a consciously matter and in complete consistency with anthropology and Augustinian-Jansenist theological foundations that Pascal was adhere to it. It is only in this manner that we can grasp adequate understanding from “Pascal’s Wager” and carefully distinguish it from “The Wager argument”.

Keywords: Pascal’s Wager, Wager argument, Augustinian theology, Jansenist theology.

* Professor of Philosophy, Institute for Humanities and Cultural Studies, Tehran, Iran (Corresponding Author),
m-shahraeini@ihcs.ac.ir

** PHD Candidate of Philosophy, Allame Tabataba’I University, Tehran, Iran, mazyarraissi@gmail.com

Date received: 08/05/2024, Date of acceptance: 16/08/2024

Introduction

Jansenism was a theological sect reviving two important Augustinian doctrines: the corruption of all of human cognitive and volitional capacities due to the Original Sin, and recognizing God's grace as its one and only redeemer with no role for human deeds, which was a kind of thoroughgoing determinism. Blaise Pascal who was completely adhere to this specific theological background, tried to use his ingenuity in order to write an apologetic work in defense of this interpretation of Christianity in a posthumously published book called "*Pensées*". In an important and famous fragment of the work, known as "The Wager", Pascal asks his readers things that seem to require free will, for example, he wants them to gamble in favor of the existence of God, to weaken their passions and to act and live as if God exists. The same difficulty, of course, may be raised against the very act of writing an apology itself. It made so many researchers believe that this fragment entails a kind of argument in favor of the existence of God that we may call it, "The Wager Argument". But if we bear in mind the theological background of Pascal, we will find that although we can definitely have a separate "Wager argument", but "Pascal's Wager" is not the case and cannot be. Hence, in order to distinguish "Pascal's Wager" from "the Wager Argument", we should reread the former Wager" in its own theological context.

Materials & Methods

On materials, our main focus based on the first hand literature, i.e. Pascal's "*Pensées*" because there will be no rereading of The Wager without concentration on its role and specific features in the original text. However, in order to achieve a proper understanding of the inner inconsistencies of the Wager and its possible solutions we used the secondary literature as well. Hence, our methodology involves not just an abstract and conceptual analysis of the subject-matter but also entails a careful and precise rereading of the "Pascal's Wager" in the original text with its relation to the other fragments of the "*Pensées*". Again, we bear the Augustine and Jansen's theological doctrines in mind, which are the key to the best way of grasping appropriate knowledge of what "Pascal's Wager" means in its context.

Discussion & Result

By studying the fragment which is known as "The Wager", in the same manner as done by other researchers, what we find is nothing but a series of inner inconsistencies and contradictions. The fragment persuades us, by using our free will, to gamble in favor of

3 Abstract

the existence of God whereas at the same time faith is only through God's grace achieved and is not up to us at all. The fragment asks us to weaken our passions but we cannot do so because we lack the proper control over our passions and desires even if we wanted to do. It, having presupposed our free will, advises us to take a religious way of life and act as if we believe in God but this presupposition of our agency over life and actions is not justifiable with regard to the Pascal's theological devotions. These inconsistencies and contradictions can even get more clear when we consider that the very act of writing apologetic work by Pascal in order to defend the religious faith and persuade people to initiate into the religious community, contradicts with total determinism with regard to the religious faith only because of the divine grace. If Pascal is going to defend an Augustinian-Jansenist version of Christian faith, then he cannot invoke the free will in his account, a Jesuit approach to the faith to which Pascal definitely opposes. However, by scrutinizing the Wager fragment, we will find that a few prefaces precede it one of which deals with the way our cognitive faculty works that leads us to our principal cognitive faculty i.e. "the Heart". Pascal uses this principal faculty in all three sides of cognitive, volitional and affective areas with special emphasis on its dual function, to say, the heart is in a continuous oscillation between the two extremities of the spectrum, e.g. determination and freewill. The heart cannot find a fixed point or side with one of the extremities (e.g. freedom/determinism or, certainty/skepticism) and otherwise if it could, we should call it "reason" not "heart". The dual function of heart demands the same continuous oscillation; the feature of humankind which implies lack of unity which can be counted as a punishment of the Original Sin. Pascal used this faculty deliberately to point out the human dual character its best explanation of which he believed is the Augustinian-Jansenist account of Christianity.

Conclusion

"Pascal's Wager", in contrast to "The Wager Argument", is not a call for free choice in favor of the existence of God and Pascal's Augustinian-Jansenist theological background doesn't allow it either. Apparent inconsistencies and contradictions in "Pascal's Wager" are completely and deliberately used by Pascal with his reference to faculty of "Heart" in connection with its dual function.

Bibliography

- Abbaszadeh Jahromi, Mohammad and Meymaneh Jahromi, Nasrollah/Explanation and Analytic of Pascal's Theological Reasoning/Andishe Nowin Dini/6th/vol. 23/1389 [in Persian]
- Akbari, Reza and Khosravi Farsani, Abbas/Critical Analysis of William James' account from Pascal's Wager/Qabasat/vol.15, no.55/1389 / [in Persian]
- Alirezaeian, Mahnaz/Rationality of Religious Believe in Pascal and Islamic Tradition/MA Thesis/Kashan University/1396 [in Persian]
- Arnauld and Nicole/Logic or the Art of Thinking/Edited by Jill Vance Buroker/Cambridge University Press/digital printing/2003
- Askarzadeh Mazrae, Akram and Khoshtinat, Valiollah/Analysis of Ghazali's principles of religious knowledge with a look to Pascal's Wager/Andishe Dini Shiraz University/vol.14, no.1, pp,65-80/1393 [in Persian]
- Beyg, Fahimeh/The Relation between Faith and Rationality in Ghazali and Pascal/MA Thesis/Allame Tabataba'I University/1388 [in Persian]
- Copleston, Fredrick/History of Philosophy (from Ockham to Suarez)/3rd volume/Translation by Ebrahim Dadjoo/Elmi Farhangi/1st Edition/1388 [in Persian]
- Copleston, Fredrick/History of Philosophy (from Descartes to Leibniz)/4th volume/Translation by Gholamreza Avani/Elmi Farhangi/7th Edition/1392 [in Persian]
- Elster, Jon/Pascal and decision theory/from The Cambridge Companion to Pascal/First Edition/2006
- Hunter, Graeme/Pascal The Philosopher (An Introduction)/University of Toronto Press/First Edition/2013
- Jordan, Jeff/Pascal's Wager: Pragmatic Arguments and Belief in God/Oxford University Press/First Edition/2006
- Neto, Jose Maia R/ Academic Skepticism in Seventeenth-Century French/ Philosophy/Springer Press/2014
- Pascal, Blaise/Pensees and other writings/Translation by Honor Levi/The Oxford University Press/1995
- Pascal, Blaise/Thoughts, Letters and Minor Works/The Harvard Classics/P.F. Collier & Son Corporation/1910
- Pascal, Blaise/The Provincial Letters/Translated by A.J. Krailsheimer/Penguin Classics/1967
- Mohammadrezaei, Mohammad and Hosseini Golkar, Mostafa/Pascal's Wager: Theory of Rationality is a Demonstration?/Hekmat va Falsafe/6th, vol.2/1389 [in Persian]
- Moriarty, Michael/Pascal: Reasoning and Belief/Oxford University Press/First Edition/2020
- Moriarty, Michael/Grace and religious belief in Pascal/from The Cambridge Companion to Pascal/First Edition/2006
- Shamsi Atrabad, Javad/Pragmatic argument: comparative comparison between Imam Reza and Pascal/MA Thesis/Ferdowsi of Mashhad University/1395 [in Persian]

5 Abstract

Wood, William/*The Wager and Pascal's Theology*/from *Pascal's Wager* Edited by Paul Bartha and Lawrence Pasternack/Cambridge University Press/First Edition/2018

Wood, William/*Blaise Pascal on Duplicity, Sin and the Fall (The Secret Instinct)*/Oxford University Press/First Edition/2013

بازخوانی شرط‌بندی پاسکال در بستر الهیاتی آگوستینی-یانسنیستی آن

سید مصطفی شهرآیینی*

مازیار رئیسی**

چکیده

زمینه اصلی مقاله حاضر، بررسی و بازخوانی «شرط‌بندی پاسکال» در بستر الهیاتی آگوستینی-یانسنیستی آن است تا از این رهگذر بتوانیم آن را از «استدلال شرط‌بندی» بازشناسیم و همچنین برای رفع تعارضات موجود در آن بکوشیم. با آگاهی تاریخی از مبانی انسان‌شناسانه الهیات آگوستینی-یانسنیستی و با تحلیل دقیق متن فقره مشهور به «شرط‌بندی» در نسبت با الهیات مذکور و همچنین توجه به دیگر فقرات کتاب *اندیشه‌ها* (به ویژه کارکرد دوگانه قوه قلب که از پیامدهای الهیاتی تفکر پاسکال است) درمی‌یابیم که در نظر پاسکال، «شرط‌بندی» نه استدلالی جداگانه بر اثبات حقانیت ایمان مسیحی بلکه تنها شیوه‌ای برای توصیف دوگانگی انسان هبوط‌کرده بر اثر گناه اولیه است. شرط‌بندی همچنین از مواردی است که پاسکال در برنامه دفاعیه خود درصدد طرح و بسط آن بوده تا بتواند به‌یاری آن، بهترین تبیین را از آموزه هبوط در مسیحیت به دست دهد. در منطق شرط‌بندی دو تضاد، یکی میان توصیه پاسکال به تضعیف انفعالات از سویی، و امتناع این امر به موجب فساد ذاتی اراده انسان، از دیگر سو، و دیگری — حتی در سطحی بالاتر — میان جبری بودن ایمان و نفس دفاعیه‌نویسی پاسکال به چشم می‌خورد. شاید این تضادهای دوگانه در نگاه نخست، برآمده از بی‌توجهی یا غفلت پاسکال و نیز نشانه شکست وی در برنامه دفاعیه‌اش به نظر برسد؛ اما در اصل، او آنها را آگاهانه و در سازگاری کامل با انسان‌شناسی و مبانی الهیاتی آگوستینی-یانسنیستی خود در کار

* استاد، فلسفه، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)،

m-shahraeini@ihcs.ac.ir

** دانشجوی دکتری، فلسفه محض، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران، maziarraissi@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۱۹، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۵/۲۶

آورده است. و تنها با این تبیین است که می‌توان به فهم درستی از «شرط‌بندی پاسکال» رسید و آن را به‌دقت از «استدلال شرط‌بندی» متمایز ساخت.

کلیدواژه‌ها: شرط‌بندی پاسکال، استدلال شرط‌بندی، الهیات آگوستینی، الهیات یانسنیستی.

۱. مقدمه

استدلال مشهور به «شرط‌بندی» (The Wager argument) در زمره استدلال‌هایی است که به هنگام عدم امکان اثبات هیچ یک از طرفین بحث، باور به یکی از طرفین را تنها با استناد به منفعت بیشتر آن نسبت به طرف دیگر، مطلوب خود قرار می‌دهیم و در واقع نه بر صدق نظری که بیشتر بر سود عملی ممکن مبتنی می‌باشد. از این استدلال در طول تاریخ، دین‌داران برای توجیه رجحان باور به وجود خداوند و زندگی پس از مرگ بهره برده‌اند. به‌رغم پیشینه این استدلال در میان فیلسوفان و متألهان ادیان مختلف^۱، شرط‌بندی در نگاه مشهور همواره (و شاید به جهت این‌که او از بنیان‌گذاران حساب احتمالات بوده است) با نام پاسکال در اذهان گره خورده است تا جایی‌که اعتبار شرط‌بندی را یک‌سره از آن او، و آن را مهمترین دستاورد فلسفی‌اش می‌شمارند. شرط‌بندی پاسکال، به مرور زمان، از بستر الهیاتی خاصش در اندیشه او جدا شده و تنها نام پاسکال را با خود داشته است و اکثر محققان امروزه آن قدر دل‌مشغول پرداختن به صدق و کذب این استدلال در فضایی انتزاعی بوده و هستند که از پرداختن به بستری که پاسکال شرط‌بندی را در آن مطرح کرده، خود را بی‌نیاز می‌پندارند یا به‌کلی از آن بی‌اطلاع هستند تا جایی‌که در واقع موضوع پژوهش آنان، دیگر «استدلال شرط‌بندی» و نه «شرط‌بندی پاسکال» بوده است. اما با رجوع به بستر بحث درمی‌یابیم که تفاوت میان این دو، به‌مراتب ریشه‌ای‌تر و بنیادی‌تر از تفاوت میان تقریرهای مختلف، برای نمونه، برهان وجودی آنسلم از سوی فیلسوفان چون دکارت، اسپینوزا و لایبنیتس است. محققان در خصوص شرط‌بندی پاسکال یا فقط فقره‌ی مربوط به شرط‌بندی را بی‌توجه به دیگر فقرات متن *اندیشه‌ها* (Pensées) (که مهم‌ترین اثر پاسکال است)، انتزاعی بررسی کرده‌اند یا اگر هم کوشیده‌اند به بستر طرح و بسط شرط‌بندی توجه کنند به‌جای مواجهه با متن *اندیشه‌ها*، کتاب *شرط‌بندی پاسکال: براهین عمل‌گرایانه و باور به خدا* (Pascal's Wager: Pragmatic Arguments and Belief in God, Jeff Jordan) اثر جف جردن را مبنای کار قرار داده‌اند. جردن در این اثر، خودش نگاهی انتزاعی به شرط‌بندی دارد و آنچه بیشتر تحلیل می‌کند و به دفاع از آن می‌پردازد، نه سخن پاسکال که تقریر ویلیام جیمز از این استدلال است؛ تا جایی‌که هر گاه پاسکال را برای پاسخ به اعتراضات

مطرح علیه شرطبندی ناکام می‌انگارد، از جیمز کمک می‌گیرد و بسیاری پژوهشگران نیز به پیروی از جردن، به کلی از بستری که پاسکال شرطبندی خود را در آن مطرح ساخته، غفلت ورزیده‌اند.^۲ خطای محققان مذکور در این جاست که شرطبندی پاسکال را دعوتی به انتخابی آگاهانه و آزادانه به سود باور به وجود خداوند لحاظ کرده و سپس کوشیده‌اند به منظور یاری‌رسانی هر چه بیشتر به پاسکال، با ارائه توجیحات عقلانی گوناگون، کفه ترازو را به نفع قمار روی وجود خداوند سنگین‌تر کنند. حال آن که با مطالعه شرطبندی پاسکال در بستر الهیاتی خاص آن (که در ادامه خواهد آمد) در خواهیم یافت که وی به هیچ وجه از مخاطبان خویش نمی‌خواهد که بر اساس ملاحظات عقلانی و از روی اراده آزاد خویش، قمار به سود باور به وجود خداوند را بر عدم وجودش مرجح دانند.

در این مقاله پس از بحثی کوتاه در باب پاسکال و یانسینسم، جایگاه شرطبندی در برنامه دفاعیه پاسکال را مورد پرسش قرار داده و سپس سطر به سطر فقره «شرطبندی» در متن *اندیشه‌ها* را مورد بازخوانی قرار داده و در آخر می‌کوشیم ضمن ذکر برخی از تلاش‌های پژوهشگران به منظور حل ناسازگاری موجود در منطق شرطبندی، با اتخاذ رویکردی نو، ناسازگاری منطقی فقره مذکور را با ارجاع به دیگر فقرات متن *اندیشه‌ها* (به ویژه کارکرد قوه قلب) و همچنین الهیات آگوستینی-یانسنیستی وی (که برنامه دفاعیه پاسکال تنها ذیل آن معنا و مفهوم می‌یابد) حل کرده و سرانجام نشان دهیم که شرطبندی پاسکال نه تنها استدلالی مجزا به منظور اثبات وجود خداوند نیست بلکه با توجه به مبانی الهیاتی اتخاذ شده از سوی او، اساساً نمی‌تواند هم این چنین باشد و ناسازگاری موجود در منطق آن نیز کاملاً آگاهانه و در خدمت مبانی الهیاتی اوست.

۲. پاسکال و یانسینسم

از مهم‌ترین و قدیمی‌ترین مسائل مورد بحث میان متألهان و فیلسوفان مسیحی، مسئله نسبت لطف الهی با اختیار انسان بوده است: آیا انسان با اعمال خود شایستگی دریافت لطف الهی را به دست می‌آورد یا لطف الهی، امری یکسره جبری و بی‌ارتباط با استحقاق اشخاص است؟ که اتخاذ هر یک از این دو رویکرد متضمن فرض انسان‌شناسی خاصی بود. متألهانی که لطف الهی را منوط به شایستگی انسان نمی‌دیدند، نگاهی بدبینانه به سرشت آدمی داشتند و علت این نگاه‌شان نیز قول به فساد ذات انسان بر اثر ارتکاب گناه اولیه بود و تنها راه نجات را در لطف الهی می‌دانستند (مهم‌ترین نماینده این گروه، آگوستین قدیس بود). از سوی دیگر، متألهانی که

ایمان را منوط به شایستگی انسان و آدمی را دارای اراده آزاد می‌دانستند، بر آن بودند که سرشت انسان پیش و پس از هبوط یکسان بوده و گناه اولیه آدم نیز ماهیت انسان را دچار فساد ذاتی نکرده است و سهم اصلی را در رستگاری آدمی خودش بر عهده دارد (مهمترین نماینده این گروه، پلاگیوس بود). با این که در ابتدا نگاه آگوستینی، غالب بود و پلاگیوس را به حاشیه راند، رفته‌رفته نگاه قائل به آزادی اراده انسان، در کنار رویکرد آگوستینی، برای خود جا باز کرد و پلاگیوس هم هوادارانی یافت. گرچه در قرون بعدی نیز بحث میان پیروان هر یک از این دو رویکرده قوت خویش باقی بود، سرانجام در قرن شانزدهم پاپ کلمنت هشتم پس از برپایی انجمنی برای تصمیم‌گیری در خصوص این موضوع، هر دو رویکرد را مجاز اعلام کرد (کاپلستون، ۱۳۸۸: ۴۱۱). در حالی که به نظر می‌رسد کلیسای کاتولیک می‌کوشید به نحوی مسالمت‌آمیز با هر دو رویکرد به نوعی کنار بیاید، ظهور نهضت اصلاح دینی (پروتستانتیسم) که از قضا رویکردی جبرگرایانه داشت همه چیز را دگرگون ساخت؛ به طوری که تأیید رویکرد جبرگرایانه به نوعی به معنای تأیید پروتستانتیسم تلقی می‌شد که آشکارا در تضاد با موجودیت و منافع کلیسای کاتولیک بود.

در چنین شرایطی، متألّهی هلندی به نام کورنلیوس یانسنیوس (Cornelius Jansenius) (۱۵۸۵-۱۶۳۸) با نوشتن کتابی با نام *آگوستین بر سر زبان‌ها افتاد*. وی در آن کتاب بی آن که خود را پروتستان معرفی کند، ضمن انتساب خویش به الهیات آگوستین قدیس، با تأکید بر سرشت گناه‌آلود انسان به موجب آموزه گناه اولیه و به تبع آن، غلبه فساد تمام‌عیار بر تمامی قوای شناختی و اراده آدمی، کوشید به نحوی ریشه‌ای رویکرد جبرگرایانه آگوستین را احیاء کرده و تا می‌تواند بر جبری بودن ایمان انگشت بگذارد. به مرور زمان، طرفداران بسیاری یافت و صومعه پوررویال در فرانسه به مقر یانسنیست‌ها^۳ تبدیل شد و دیری نپایید که حملات گسترده علیه این گروه از همه سو آغاز گشت. علاوه بر کاتولیک‌هایی که به یانسنیسم برچسب پروتستانی بودن می‌زدند، رجال سیاسی زمان نیز از جمله کاردینال مازارن تصمیم به نابودی این گروه گرفتند و در نهایت پاپ اینوسنت دهم، ضمن انتساب پنج گزاره بدعت‌آمیز به یانسن که از قبل در حکمی در سال ۱۶۵۳ محکوم کرده بود، آموزه‌های یانسنیستی را بدعت خوانده و تکفیر کرد (Buroker, 2003: xv-xvi). از آن جا که تلاش‌های آنتوان آرنو (از نویسندگان منطبق پوررویال و مقامات بلندپایه یانسنیست‌ها) به منظور دفاع از این گروه به نتیجه نرسید، یانسنیست‌ها به سراغ بلز پاسکال (که اندکی پس از پیوستن خواهرش ژاکلین) به صومعه پوررویال، در مقام راهبه تارک دنیا، به جمع یانسنیست‌ها پیوسته بود) رفته و از او کمک

بازخوانی شرطبندی پاسکال در بستر ... (سید مصطفی شهرآیینی و مازیار رئیسی) ۱۱

خواستند و چنین بود که پاسکال با نام مستعار، مجموعه‌ای از نامه‌ها را که به نامه‌های ولایتی (*Provincial Letters*) مشهورند، به منظور دفاع از آموزه‌های یانسن و حمله به آراء اخلاقی فرقه یسوعیان (که از حامیان قول به اراده آزاد در انسان بودند) تألیف کرد. پاسکال همچنین در سخنرانی‌ای در پوررویال اظهار داشت که قصد نوشتن دفاعیه‌ای در باب حقانیت مسیحیت را داشته و به اجمال برنامه‌اش را شرح داد اما مرگ زودهنگامش او را در به‌اتمام‌رساندن این مطلوب ناکام گذاشت. از این رو، اطرافیانش نوشته‌های وی را که نظم و ترتیب مشخصی نداشت، گردآوری کرده و با نام *اندیشه‌ها* به طبع رساندند.

شایان ذکر است برنامه دفاعیه پاسکال (که در ادامه خواهد آمد)، صرفاً کوششی به منظور دفاع از حقانیت ایمان مسیحی در برابر غیرمسیحیان نیست بلکه او مسیحیت راستین را منحصر در تفسیر آگوستینی-یانسنیستی دانسته و مقابله با تفاسیر دیگر از قبیل یسوعیان که مبانی الهیاتی و انسان‌شناسی متفاوتی نسبت به رویکرد پاسکال دارند (که در آن سرشت آدمی فاسد نبوده و استحقاق وی در کسب لطف الهی دخیل است) نیز بخشی از برنامه دفاعیه وی به شمار می‌رود. آن چه باید در تمامی مراحل پیش رو در مطالعه برنامه دفاعیه پاسکال در نظر داشته باشیم عبارت است از سرشت گناه‌آلود انسان به موجب گناه اولیه که علت اختلالی اساسی در قوای شناختی و اراده او گشته و تنها درمان آن لطفی الهی است که بدون توجه به استحقاق اشخاص به شکلی کاملاً جبری به ایشان داده می‌شود و بنابراین ایمان به خداوند امری آگاهانه و از روی اراده آزاد نمی‌باشد و تمامی موارد مذکور از مبانی الهیات آگوستینی-یانسنیستی بوده و در فهم متن *اندیشه‌ها* و به ویژه فقره شرطبندی پاسکال نیز کارکردی اساسی دارد.

۳. برنامه دفاعیه پاسکال

برنامه دفاعیه پاسکال را می‌توان بر اساس دو منبع مورد بررسی قرار داد:

۱. گزارش شفاهی وی در صومعه پوررویال

۲. متن *اندیشه‌ها*

۱. از گزارش شفاهی اجمالی پاسکال از برنامه دفاعیه‌اش دو روایت برجای مانده است: یکی از خواهرزاده‌اش اتین پریه (Etienne Perier) (که در قالب پیشگفتار ضمیمه نخستین چاپ *اندیشه‌ها* درآمده است) و دیگری از مورخی به‌نام نیکولا فیلو دلاشیز (Nicolas Filleau de la Chaise) (که خانواده پاسکال آن را تأیید نکرده است). اما به‌رغم تفاوت در پاره‌ای جزئیات،

مضمون کلی هر دو روایت (هم پریه هم فیلو دلاشنز) یکسان است. بر اساس هر دو روایت، پاسکال با این مقدمه آغاز می‌کند که او در برنامه دفاعیه‌اش نشان خواهد داد شواهدی بر حقانیت مسیحیت وجود دارد که از نظر درجه یقین مانند تردیدناپذیرترین باورهای ماست. او استدلالش را با ارایه تصویری از ماهیت انسان آغاز می‌کند که توامان حاکی از عظمت و حقارت است و مخاطب را به جست‌وجوی مبدأ و معاد آدمی ترغیب می‌کند. پاسکال سپس از مخاطبش می‌خواهد درباره پاسخ‌های فلسفه‌ها و همچنین ادیان مختلف در سراسر جهان به چستی انسان، پژوهش کند تا ناکامی تمامی آن‌ها از تبیین انسان بر وی مکشوف گردد. سرانجام وقتی مخاطب با دین یهود آشنا شود، آن را متمایز از دیگر ادیان خواهد یافت زیرا قوم یهود بر اساس کتاب واحدی زندگی می‌کنند که حاوی تاریخ و احکام شریعتشان است. مخاطب تحت تأثیر این حقایق، کتاب مقدس را گشوده و از خدایی که انسان را به صورت خویش آفریده (سفر تکوین، ۲۶) آگاه می‌گردد اما هرچه در خود می‌کاود اثری از ویژگی‌های آدم ابوالبشر نمی‌یابد تا این‌که با آموزه گناه اولیه آدم آشنا می‌شود. او درمان فساد ذاتی ماهیت آدمی را که بر اثر ارتکاب گناه اولیه توسط آدم رخ داده، در، و توسط، عیسی مسیح (در مقام یگانه منجی انسان هبوط کرده) خواهد یافت، و در نهایت، مخاطب درمی‌یابد که ایمان مسیحی بهترین تبیین برای ماهیت متناقض انسان است؛ چیزی که از طریق معجزات و پیشگویی‌هایی که به نحوی موثق و متواتر طی قرون متمادی از سوی آباء کلیسا گزارش شده، نیز تأیید می‌گردد (Moriarty, 2020: 257-259). مهمترین نکته‌ی بحث حاضر، این است که از استدلال مشهور به «شرط‌بندی» در هیچ یک از مراحل که پاسکال به طور شفاهی در خصوص برنامه دفاعیه‌اش سخن گفته بود، اثری به چشم نمی‌خورد.

۲. پیگیری مراحل مطرح در گزارش شفاهی پاسکال در متن *اندیشه‌ها* کار آسانی نیست؛ این متن نظم و ترتیب مشخصی ندارد و شامل بسیاری فقرات مختلف است که بیش‌تر آن‌ها نیز ناتمام هستند و علاوه بر این، جدول عناوینی که در ابتدای کتاب وجود دارد نیز به ترتیب نبوده و پاسکال قصد داشته تا مواد و مصالح لازم را ذیل هر یک از عناوین ذکر شده، گرد هم آورد و سپس متن را در تمامیتش نظم و نسق ببخشد. شوربختانه مرگ زودهنگام پاسکال وی را در اتمام این مطلوب ناکام گذاشت و مصححان متن را به سلیقه خود مرتب و فقرات را بر اساس حدس و گمان خویش شماره‌گذاری کرده‌اند، که البته از آن‌جا که پاسکال درصدد نشان‌دادن تناقضات و دوگانگی‌ها در اثر خویش بوده است، هر گونه نظم‌بخشی دقیق به متن وی به

بازخوانی شرطبندی پاسکال در بستر ... (سید مصطفی شهرآیینی و مازیار رئیسی) ۱۳

معنای نقض غرض مؤلف خواهد بود. پاسکال اما در یکی از فقرات/نمایشه‌ها از مراحل برنامه دفاعیه خود چنین پرده برداشت:

انسان‌ها از دین بیزارند؛ آن‌ها از آن نفرت داشته و از صحتش می‌هراسند. برای درمان این امر، باید نشان دهیم که دین در تضاد با عقل نیست؛ آن [دین] شایسته احترام است و برایش حس احترام دیگران را برانگیزیم؛ سپس باید آن را دوست‌داشتنی ساخته و کاری کنیم انسان‌های خوب به صحتش امید داشته باشند؛ در نهایت، باید صحتش را اثبات کنیم. دین شایسته احترام است زیرا شناخت کاملی از انسان دارد؛ دین دوست‌داشتنی است، زیرا وعده خیر راستین را می‌دهد. (B 187/S 46)^۴

می‌توان با توجه به این فقره، برنامه دفاعیه پاسکال را دارای سه مرحله دانست:

۱. دین در تضاد با عقل نیست.

۲. دین شایسته احترام و جذاب است.

۳. دین حقیقت نیز دارد.

پیش از آن که به این سه مرحله و نسبت آن‌ها با شرطبندی بپردازیم، باید توجه داشته باشیم که پاسکال گرچه در صدد دفاع از ایمان مسیحی است، با براهین مابعدالطبیعی بر وجود خداوند سر سازگاری ندارد و بر اساس الهیات آگوستینی-یانسنیستی‌ای که بدان متعهد بوده، باور دینی را نه امری برهانی که محصول لطف الهی تلقی می‌کند و در نظر وی، باوری که در قلب مؤمن است نه از جنس دانش که از سنخ ایمان می‌باشد (B 185/S 203). پاسکال براهین اثبات خداوند را دارای این اشکال روان‌شناختی می‌داند که آن قدر پیچیده و از عقل سلیم روزمره انسان به دورند که اثرگذاری اندکی دارند و فایده آن براهین برای برخی تنها در لحظه توجه ایشان به برهان است، چرا که ساعتی بعد، از احتمال این که خطایی کرده باشند به هراس می‌افتند. در واقع، پاسکال براهین مابعدالطبیعی بر وجود خداوند را منطقی رد نمی‌کند بلکه در نظر وی، پیچیدگی و تعابیر غامض دور از زبان روزمره انسان‌ها موجب عدم کارایی آن‌هاست. البته همیشه هم چنین نیست؛ برای نمونه، او «برهان نظم» را به شدت مورد نقد قرار می‌دهد (B 242/S 644)، در حالی که اگر شاخص رد براهین صرف پیچیدگی باشد، اتفاقاً برهان نظم دارای زبانی ساده و در زندگی روزمره پرکاربرد است. اما مخالفت او با برهان نظم دلیلی دیگری دارد و قابل توجه است که آن دلیلی دینی است؛ پاسکال با ارجاع به کتاب مقدس می‌گوید خدایی که کتب مقدس به ما می‌آموزند، خدایی پنهان (Hidden God) است و در واقع همین صفت خداوند

ایجاب می‌کند که عیسی مسیح در مقام منجی آمده تا خونش کفاره گناه آدم ابوالبشر باشد و علاوه بر این هیچ کدام از پیامبران بنی‌اسرائیل نظم طبیعت را دلیلی بر وجود خداوند لحاظ نکرده‌اند (B 243/S -). برهان نظم تنها برای آن افرادی کارایی دارد که از پیش دارای تعلق خاطر دینی هستند؛ آن افراد از آن جا که مستفیض از لطف الهی هستند تمام عالم پیرامونشان را منظم یافته و جز تصدیق ناظم آن نظم یعنی خداوند نمی‌توانند کار دیگری انجام دهند اما در نهایت برهان نظم در مقام جدل و محاجه با دیگران فاقد کارایی و اثرگذاری مورد انتظار است (B 242/S 644).

اگر پاسکال براهین مابعدالطبیعی بر وجود خداوند را فاقد کارایی دانسته و ایمان را نیز به تمامی معلول لطف الهی تلقی کند، ناگزیر باید به این پرسش‌ها پاسخ دهیم که: پس برنامه دفاعیه پاسکال به دنبال چه هدفی بوده است؟ استدلال موسوم به «شرطبندی» قرار بوده چه نقشی در این برنامه ایفا کند؟ پرسش مهم دیگر این که، چرا و چگونه سومین و آخرین مرحله دفاعیه وی در فقره (B 187/S 46) درصدد اثبات حقیقت ایمان مسیحی است؟ برای پاسخ به این پرسش‌ها، باید متن مشهور به شرطبندی را بار دیگر کامل و با دقت از نظر بگذرانیم و آن را در تناظر با دیگر بخش‌های اندیشه‌ها و همچنین بر پایه مبانی الهیاتی آگوستینی-یانسنستی پاسکال مطمح نظر قرار دهیم.

۴. شرطبندی پاسکال

در متن اندیشه‌ها فقره‌ای مستقله نام «استدلال شرطبندی» نیست بلکه این عنوان را محققان برای بررسی جداگانه استدلالی که در فقره‌ای با نام «بی‌نهایت-هیچ» (infinity-nothingness) (B 233/S 680) آمده، به آن داده‌اند. این فقره که پژوهشگران آن را ناتمام دانسته‌اند، چند پیش‌گفتار به انضمام بدنه اصلی شرطبندی دارد (Hunter, 2013: 107). فقره با پیش‌گفتاری آغاز می‌شود که در نگاه اول ارتباطش با شرطبندی چندان روشن نیست اما در انتهای بحث به نقشش پی خواهیم برد؛ با توجه به مضمون این پیش‌گفتار می‌توانیم عنوان «پرتاب‌شدگی» را برایش برگزینیم.

پیش‌گفتار اول چنین است: «روح ما درون بدنی پرتاب شده است که در آن، عدد، زمان و بُعد را یافته و بر اساس آن‌ها استدلال کرده و آن‌ها را طبیعت و ضرورت می‌نامد و نمی‌تواند به چیز دیگری باور داشته باشد^۵». در دومین پیش‌گفتار به انسان در مقام موجودی متناهی، به هیچ‌بودنش در مقابل امر نامتناهی اشاره کرده و خاطر نشان می‌سازد که نسبت انسان متناهی با

بازخوانی شرطبندی پاسکال در بستر ... (سید مصطفی شهرآیینی و مازیار رئیسی) ۱۵

خدای نامتناهی مانند نسبتی است که عدالت انسانی با عدالت الهی دارد و در واقع، در این جا قول به حسن و قبح ذاتی افعال را انکار می‌کند. پیش‌گفتار سوم با اشاره به این موضوع که هیچ حدی در ساحت خداوند راه ندارد و قوای شناختی انسان نمی‌تواند با تکیه بر خود به وجود و ماهیت خداوند پی ببرد، به امکان شناخت وجود و ماهیت خداوند به ترتیب از طریق ایمان و نور عظمت و جلال خداوند می‌پردازد و پاسکال مخاطب خود را از این نکته مهم آگاه می‌سازد که عدم توانایی عقل بر اثبات وجود خداوند امری است که با نور طبیعی عقل می‌توان بدان رسید و برای فهم آن نیازی به وحی و الهام الهی نیست.

در این بخش قطعاً این سوال به ذهن متبادر می‌گردد که اگر در این بخش قرار نیست پاسکال از امور الهیاتی کمک گرفته و در همان آغاز نیز عقل خودبنیاد را از اثبات وجود خداوند ناتوان معرفی می‌کند، پس چگونه می‌خواهد در برابر فردی شکاک یا ناباور از باور خویشتن دفاع کرده و درصدد توصیه آن به دیگری نیز برآید؟ پاسکال در ادامه چنین اظهار می‌دارد که نمی‌توان مسیحیان را به جهت عدم ارائه برهان در دفاع از باورشان سرزنش کرد، زیرا ایشان پیشاپیش خود معترفند که ایمان‌شان محصول عقل نیست. پاسکال با وجود عقب‌نشینی اولیه‌اش از دید مخاطب، گامی رو به جلو در بحث خود برمی‌دارد و آن این که تصمیم‌گیری در خصوص باور یا ناباوری به وجود خداوند را به یکسان از عقل می‌ستاند و این همان نکته‌ای است که وی در دو فقره دیگر نیز در *اندیشه‌ها* به هنگام بحث در خصوص وجود خداوند و سایر موضوعات ایمانی، آن‌ها را منتهی به قیاس جدلی‌الطرفین (antinomy) عنوان می‌کند:

وجود خداوند درک‌ناپذیر است و عدم خداوند نیز، و همین نکته درباره‌ی اتحاد نفس با بدن و عدم وجود نفس، حادث و قدیم‌بودن عالم، ضرورت یا عدم ضرورت گناه اولیه نیز صدق می‌کند. (B 230/S 656)

تمامی اصول شکاکان، رواقیون، محللدان و غیره صادقند، اما نتایج‌شان کاذبند؛ زیرا اصول متضاد آن‌ها نیز صادقند. (B 394/S 512)

پس از آن که آشکار شد که عقل توانایی اثبات یک طرف از میان باور به وجود خداوند و باور به عدم وجود خداوند (که به سان انتخاب میان دو روی یک سکه معرفی شده‌اند) را نداشته و این همان نخستین مرحله برنامه پاسکال در فقره (B 187/S 46) می‌باشد، او مخاطب خود را به شرطبندی یا قمار روی یکی از طرفین دعوت می‌کند. در این بخش مخاطب فرضی پاسکال اعتراض کرده و می‌پرسد هنگامی که عقل نمی‌تواند میان دو طرف محل نزاع قضاوت کند، اصلاً شرطبندی روی یکی از طرفین چه توجیهی دارد؟ آیا تعلیق حکم در چنین

شرایطی عاقلانه‌ترین کار نیست؟ اما پاسخ پاسکال چنین است که قمار امری اختیاری نیست زیرا او از پیش در این میدان قدم نهاده است. در نظر پاسکال موضع لادری‌گرایانه با قمار روی عدم وجود خداوند تفاوتی ندارد زیرا وی (همان گونه که در ادامه روشن می‌گردد) معتقد است شرط‌بندی روی هر یک از طرفین بالضروره به سبک زندگی خاصی می‌انجامد و در ساحت عمل، لادری‌بودن معنایی ندارد. پاسکال به مخاطب هشدار می‌دهد حال که عقل از اثبات یکی از طرفین عاجز و انتخاب نیز امری ناگزیر است، مخاطب باید دریابد که نسبت به کدامین طرف شرط‌بندی کمترین علاقه را دارد و در این همین جاست که وی باید درک کند که بیشترین سود ممکن از شرط‌بندی روی کدام‌یک از طرفین محقق می‌گردد. پاسکال به مخاطب خود توصیه می‌کند که بی‌هیچ تردیدی روی وجود خداوند شرط‌بندی کند زیرا در صورت بُرد، همه چیز را تصاحب کرده و در صورت باخت، چیزی از دست نمی‌دهد اما مخاطب پاسکال همچنان در تردید بوده و از این که تن به چنین قمار بزرگی دهد به هراس می‌افتد؛ به کدامین دلیل باید نقد دنیا را به پای امید به نسیه آخرت قربانی کند؟ پاسکال می‌کوشد او را خاطر نشان سازد که سود بدست آمده از فرض وجود خداوند به مراتب بیشتر از فرض عدم وجود او یا به عبارت دقیق‌تر، اصلاً قابل مقایسه با سود طرف دیگر نمی‌باشد؛ اگر خداوندی وجود داشته و فرد روی وجودش شرط‌بندی کرده باشد، آن گاه او به رستگاری و حیات جاودان نائل می‌گردد و هیچ یک از لذت‌های دنیوی با این رستگاری ابدی قابل قیاس نیستند و به بیانی دیگر، حیات پس از مرگ نه از نظر کمیت بلکه از نظر کیفیت نیز با زندگی در این دنیا نهایت اختلاف را دارد.

پس از این، مخاطب پاسکال پرسش دیگری را مطرح می‌کند:

من ناگزیر از قمارم و برای انجام این کار آزاد نیستم. چاره‌ای جز شرط‌بندی ندارم اما طوری خلق شده‌ام که نمی‌توانم ایمان بیاورم. انتظار داری چه کنم؟

پاسکال در پاسخ می‌گوید:

صحیح. اما لااقل دریاب که عدم توانایی تو بر ایمان از انفعالات برمی‌خیزد. زیرا عقل تو را به سوی قمار هدایت می‌کند اما تو نمی‌توانی این کار را انجام دهی. خود را نه با انباشت براهینی به منظور اثبات وجود خداوند، بلکه با تضعیف انفعالات قانع کن. قصد داری قدم در راه ایمان بگذاری اما راه را نمی‌دانی. درصدد درمان بی‌ایمانی خود هستی و دوا طلب می‌کنی. از آن‌هایی بیاموز که مانند تو مقید بوده و اکنون دار و ندارشان را قمار می‌کنند. آن‌ها افرادی هستند که با مسیری که قصد سفر در آن را داری آشنا بوده و از همان بیماری‌ای که تو درصدد

درمانش هستی شفا یافته‌اند. از روشی که ایشان در ابتدا به کار بسته‌اند پیروی کن: یعنی با عمل به گونه‌ای که گویی باور دارند و به جای آوردن مناسکی از قبیل استفاده از آب مقدس، آیین عشای ربانی و غیره. این امر در تو طبیعتاً باور ایجاد کرده و از حساسیت خواهد کاست.

پاسکال در انتهای متن شرط‌بندی، مخاطبش را از منافی که در همین دنیا نیز از ایمان دینی عاید می‌گردد، آگاه می‌سازد: مخاطب پس از شرط‌بندی بر وجود خداوند، شخصی پایدار، متواضع، حق‌شناس، دارای سخاوت بسیار، دوستی بی‌ریا و صادق خواهد بود و خود را از لذات مسموم خواهد رها کند. در همین بخش است که پاسکال با موفقیت از دومین مرحله از برنامه الهیاتی‌اش نیز عبور می‌کند زیرا مخاطبش این سخنان را جذاب می‌یابد اما متن شرط‌بندی در همین جا بی آن که پاسکال حقانیت مسیحیت (سومین بخش از برنامه خود) را اثبات کرده باشد به طرز عجیبی خاتمه می‌یابد. با این اوصاف، می‌توان ضمن اشاره به چند نکته قابل توجه، شرط‌بندی پاسکال را یک معما تلقی کرد؛ یکی از نکات قابل توجهی که محل توجه و تأکید الستر^۷ (Jon Elster) قرار گرفته الگوی یسوعی متن شرط‌بندی است یعنی استفاده از رأی همان گروهی که پاسکال بسیار با مبانی انسان‌شناسانه‌شان مخالف بوده و مجموعه نامه‌های ولایتی را در رد آموزه‌های اخلاقی‌شان تألیف کرده است (Elster, 2006: 54). برای مثال، در نامه ولایتی نهم، پاسکال و فردی یسوعی در باب شروط لازم به منظور ورود به بهشت با یکدیگر به بحث می‌پردازند. ضروریات کشیش یسوعی، به قدری حداقلی می‌نمایند که انکارشان کاری عقلانی نخواهد بود: شخص برای ورود به بهشت صرف نظر از سبک زندگی‌اش کافی است حداقل مناسک را در زندگی‌اش وارد کند و همین کار ضامن رستگاری او خواهد بود (OC I, 672-673) که ما را به یاد به جای آوردن مناسک دینی با مفروض‌انگاشتن ایمان از سوی پاسکال می‌اندازد. اما نمونه‌ای دیگر: در دهمین نامه از همین مجموعه، موضوع بحث آن است که آیا برای رستگاری عشق به خداوند کفایت می‌کند یا به مانند پندار یسوعیان، هراس از عذاب به انضمام عمل به مناسک دینی کافی است؟ پاسکال برای روشن‌تر شدن موضع یسوعیان در این باب به یکی از مشهورترین متکلمان یسوعی به نام آنتوان سرمون (۱۶۴۳-۱۵۹۱) (Antoine Sirmond) ارجاع می‌دهد که به بخشی از شرط‌بندی‌اش بسیار شباهت دارد؛ طبق روایت پاسکال، سرمون معتقد است ضرورتی ندارد که حتماً نیکوکاری و عشق الهی در قلبمان محرک ما برای عمل بر طبق اراده الهی بوده باشد بلکه صرف فرض وجود عشق به خداوند نیز برای خلوص عمل کفایت می‌کند (OC I, 694-695) و این نکته سرمون نیز یادآور عمل به مناسک دینی با فرض ایمان از سوی پاسکال در متن شرط‌بندی است.

پاسکال در توصیه به مخاطبش مبنی بر عمل با فرض ایمان، از یسوعیان (که آشکارا مخالف مبانی ایشان است) اثر پذیرفته و این نقطه همان بخشی است که با باور یانسینیستی‌اش سازگار نبوده و شرط‌بندی او را به مشکلات بسیار دچار می‌سازد. پاسکال علی‌رغم تصدیق این امر که مخاطبش بر اثر پیامد گناه اولیه به وضعیتی دچار شده که امکان ایمان را از او سلب می‌کند از وی طلب غلبه بر انفعالات و قمار بر سر وجود خداوند و عمل با فرض وجود خداوند در زندگی روزمره را دارد. اما باید توجه داشته باشیم که شرط‌بندی و عمل به مناسک دینی با فرض وجود خداوند هم اموری اختیاری نیستند و به تمامی جبراً معلول لطف الهی هستند.^۸ به بیان دیگر، نه تنها قمار بلکه انتخاب میان یکی از طرفین نیز امری یکسره جبری است! در این نقطه گویی همان چیزی که بنا بر مشهورات، بزرگترین دستاورد پاسکال تلقی می‌شد به پاشنه آشیل تفکر او تبدیل شده باشد؛ پاسکال نه تنها در متن شرط‌بندی به وعده اثبات حقانیت مسیحیت (که سومین و آخرین مرحله برنامه دفاعیه وی بوده است) وفا نکرده است بلکه از مخاطبش چیزی را درخواست می‌کند که به موجب فساد در اراده‌اش (که از پیامدهای گناه اولیه آدم و هبوط وی است) عملاً قادر به انجامش نبوده و نخواهد بود مگر این که لطف الهی را دریافت کرده باشد. لوی^۹ (Anthony Levi) این احتمال را نیز لحاظ می‌کند که خود پاسکال هم در اواخر عمر به شکست برنامه‌اش اذعان داشته است (Levi, 1995: xviii) و همچنین توجه ما را به این احتمال جلب می‌کند که شاید پاسکال تعهدی سرسختانه به یانسینیسم نداشته و تحت تأثیر معنویت فردی چون سن سیران (Saint Cyran)^{۱۰} قرار گرفته باشد (Ibid, xix). اما این احتمال چندان موجه نیست زیرا بعد از محکومیت آموزه‌های یانسینوس بنا بر حکم پاپ، تمامی سران صومعه پوررویال مجبور به اظهار براءت از این آموزه‌ها شدند، پاسکال از افرادی بود که بسیار با این اظهار براءت مخالفت کرد و این امر بیانگر تعهد خالص او به الهیات یانسینیستی می‌باشد.^{۱۱} علی‌رغم این واقعیت تاریخی، کماکان می‌توان پرسید پاسکال را دقیقاً به موجب کدامین رویکردش باید از یانسینیست‌ها دانست؟

محققانی همچون مایکل موریارتی (Michael Moriarty)^{۱۲} (Moriarty, 2006: 155) و ویلیام وود (William Wood)^{۱۳} (Wood, 2018: 59) درصدد ایجاد هماهنگی میان جبری‌بودن ایمان و برنامه دفاعیه پاسکال برآمده‌اند؛ در نظر این دو محقق، درست است که تنها از طریق لطف الهی ایمان به شخص می‌رسد اما امکان دیگری نیز وجود دارد که لطف الهی از طریق وساطت دیگر انسان‌ها تحقق پذیرد. به دیگر سخن، پاسخ پاسکال به ناسازگاری میان دفاعیه‌نویسی و ایمان جبری، آن است که نفس دفاعیه‌نویسی نیز نه اختیاری بلکه امری جبری است. این پاسخ

هوشمندانه گرچه تا حد زیادی ناسازگاری مذکور را دفع می‌کند، هنوز برای حل تعارضات شرطبندی کفایت نمی‌کند؛ طلب غلبه بر انفعالات به منظور پذیرش لطف الهی از سوی پاسکال، در واقع رویکردی پلاگیا نیستی است تا آگوستینی-یانسنیستی و اگر شخص در مسیر غلبه بر انفعالاتش تابع جبر لطف الهی باشد، گویی در صدد جستن امری می‌باشد که از پیش آن را بدست آورده است و یا به عبارت دقیق‌تر، به وادی برگزیدگان وارد شده بی آن که کوچکترین صلاحیتی برای نیل به این مقام از خود نشان داده باشد.

در این جا این پرسش مهم به ذهن متبادر می‌گردد که آیا پاسکال در برنامه دفاعیه خود هیچ نیازی به شرطبندی (که به ظاهر مملو از ناسازگاری‌های مبنایی است) داشته است؟ به عبارت دیگر اگر شرطبندی را از متن *اندیشه‌ها* حذف کنیم، آن گاه کدامین بخش برنامه دفاعیه پاسکال ناقص می‌ماند؟ اگر گزارش شفاهی پاسکال را از برنامه دفاعیه‌اش در پوررویال مبنا قرار دهیم، در واقع آن چه سلاح اصلی وی در به کرسی نشاندن برنامه دفاعیه‌اش به شمار می‌رود نه شرطبندی بلکه استنتاج بهترین تبیین (Inference to the best explanation (IBE) است؛ همان طور که سابقاً ذکر شد، پاسکال طبق گزارش شفاهی خود در صدد آن بود که تصویری از انسان هبوط کرده در دوگانگی نشان دهد که بهترین و محتمل‌ترین تبیینش آموزه گناه اولیه مسیحیت باشد و در آخرین قدم، معجزات و پیش‌گویی‌های تاریخی را نیز در مقام شاهدهی بر مدعای خود ضمیمه برنامه خود گرداند و در هیچ یک از این مراحل، سخنی از شرطبندی به میان نیامد. حال اگر مراحل سه‌گانه فقره (B 187/S 46) را در *اندیشه‌ها* مبنا قرار دهیم، راجع به شرطبندی چه می‌توان گفت؟ همان طور که در شرح متن شرطبندی گذشت، دو مرحله از مراحل سه‌گانه در متن شرطبندی از سوی پاسکال مطرح گشت اما شرطبندی بدون کوچکترین اشاره‌ای به آخرین مرحله، به پایان رسید. شاید این احتمال مطرح گردد که پاسکال شرطبندی را تنها برای دو مرحله نخست در نظر داشته و سومین مرحله را همان گونه که در گزارش شفاهی خود نیز اظهار داشته بود، به معجزات و پیش‌گویی‌های تاریخی متواتر از سوی آباء کلیسا ارجاع داده است. اما این فرضیه نیز راهگشا نیست زیرا سومین مرحله در پی اثبات حقانیت مسیحیت است در حالی که پاسکال در فقره (B 564/S 423) تصریح کرد که معجزات و پیش‌گویی‌ها و ارجاع به کتاب مقدس نمی‌توانند یقینی خدشه‌ناپذیر به دنبال آورده و در نتیجه، ضرورتاً مثبت حقانیت مسیحیت نخواهند بود. اکنون آیا باید به کلی شرطبندی را امری کاملاً زائد در برنامه دفاعیه پاسکال تلقی کنیم که با مبانی الهیاتی وی ناسازگار است و برنامه دفاعیه او را به موجب همین ناسازگاری، تلاشی محکوم به شکست بدانیم؟ پیش از آن که شتاب‌زده

در خصوص شرط‌بندی و برنامه دفاعیه پاسکال داورمی کنیم، برای روشن شدن تمامی ابهامات مذکور باید به کارکرد قوه قلب در نظر پاسکال بپردازیم.

۵. قوه قلب

تبیین چستی و کارکرد قوه قلب (The Heart/Le Cœur) از حوصله بحث حاضر خارج است و مجال دیگری می‌طلبد اما به منظور حل معمای شرط‌بندی، در ابتدا به اجمال و اختصار درباره قوه سخن خواهیم گفت و سپس کارکرد و نقش قلب را در حل معمای شرط‌بندی نشان خواهیم داد. در نظر پاسکال، قلب قوه‌ای است که دارای سه ساحت شناختی (cognitive)، ارادی (volitional) و عاطفی (affective) می‌باشد؛ که در ساحت شناختی، مدرک اصول اولیه معرفت انسان (یعنی مبانی ریاضیات و هندسه)، در ساحت ارادی، مدرک اصول اخلاقی و در ساحت ذوق، مدرک لطف الهی و محبت اوست و نحوه ادراک در تمامی این ساحت‌ها سه‌گانه نیز شهودی و بی‌واسطه، و نه در نتیجه فرآیند استدلال و برهان منطقی صورت می‌پذیرد. این ساحت‌ها سه‌گانه با یکدیگر رابطه‌ای دوسویه داشته و هر یک بالضروره در پی دیگری می‌آید؛ این فرآیند بدین صورت است که در نظر پاسکال، هر یک از اصولی که انسان در ساحت شناختی درک می‌کند به دنبال خود بالضروره نوعی احساس و میل در پی دارد که همین حس بالضروره در ساحت اراده به رفتارها و سبک خاصی از زندگی منجر می‌گردد و چنین است که دانش (ساحت شناختی)، ارزش (ساحت اراده) و زیبایی (ساحت ذوق)، در ذیل قوه‌ای واحد (یعنی قلب) گرد هم می‌آیند. علاوه بر این، پاسکال با طرح دوگانگی در کارکرد قلب (که آن را پیامد هبوط انسان بر اثر گناه اولیه آدم می‌داند)، این قوه را یکسره در خدمت انسان‌شناسی الهیاتی خاص خود درآورد تا هر یک از این دوگانگی‌ها، عظمت در عین حقارت و حقارت در عین عظمت انسان را خاطر نشان سازند^{۱۴}. از این ساحت‌ها سه‌گانه آنچه ما را برای حل معمای شرط‌بندی یاری خواهد داد، ساحت ارادی قوه قلب است که به ما می‌آموزد شرط‌بندی برخلاف آنچه در وهله نخست به نظر می‌رسد در سازگاری کامل با دیگر فقرات متن *اندیشه‌ها* و همچنین با برنامه دفاعیه پاسکال در تمامیتش قرار دارد. برای فهم این سازگاری، بهتر است به دو فقره از متن *اندیشه‌ها* که مانند متن شرط‌بندی حاکی از ناسازگاری هستند و به طور عام به قلب و به طور خاص به ساحت اراده اشاره دارند، بپردازیم:

قلب دلایل خاص خود را دارد که عقل از آن‌ها چیزی نمی‌داند. ما این را از طریق هزاران چیز حس می‌کنیم. من می‌گویم قلب طبیعتاً موجود کلی [خداوند] و خود را طبق انتخابش

بازخوانی شرطبندی پاسکال در بستر ... (سید مصطفی شهرآیینی و مازیار رئیسی) ۲۱

دوست می‌دارد و پس از انتخابش در مقابل یکی یا دیگری سرسخت می‌گردد. شما یکی را رد و دیگری را نگه‌داشته‌اید: آیا این عقلمندان است که موجب می‌شود خود را دوست داشته باشید؟ تنها شناختی که هم در تضاد با عقل سلیم و هم در مغایرت با ماهیت انسان است، همانی است که همواره میان انسان‌ها وجود داشته است (B 277/S 680).

علت و معلول. اپیکتتوس. آن‌هایی که می‌گویند: «تو سردرد داری» این همان چیز نیست. ما از سلامتی آگاهی داریم اما نه از عدالت. در واقع تصور او احمقانه بود. با این حال او وقتی می‌گفت: «آن یا در قدرت ماست یا خیر»، آن را امری قابل اثبات می‌پنداشت. اما وی دریافت که تنظیم قلب در قدرت ما نیست و نتیجه‌گیری‌اش از این امر که مسیحیانی وجود داشته‌اند که چنین کرده‌اند، نادرست بود.^{۱۵} (B 467/S 133)

ناسازگاری میان این دو فقره شباهت بسیاری به ناسازگاری میان شرطبندی و مبانی الهیاتی پاسکال دارد؛ در فقره نخست، از «انتخاب» قوه قلب میان موجود کلی (یعنی خداوند) و خود سخن در میان است در حالی که در فقره دیگر، از عدم امکان تنظیم قلب سخن می‌گوید. در متن شرطبندی نیز با تضاد مشابهی در خصوص درخواست تضعیف انفعالات از سوی پاسکال و در عین حال عدم امکان تضعیف انفعالات به موجب فساد در اراده انسان هبوط‌کرده مواجه شدیم و این تضاد ما را به تضادی در سطحی بالاتر درباره جبری بودن ایمان و نفس دفاعیه‌نویسی پاسکال رهنمون ساخت. اما قوه قلب دقیقاً قرار است به چه نحوی به مسائل و تعارضات مذکور پاسخ دهد؟ آن چه می‌تواند میان تمامی تضادهای مذکور سازگاری ایجاد کند توجه به دوگانگی ناشی از هبوط انسان است که همین دوگانگی در تمامی قوای شناختی آدمی رخنه کرده و قوه قلب نیز در هیچ یک از ساحاتش از گزندش مصون نیست. تمامی محققانی از قبیل لوی، موریارتی، وود و دیگران که کوشیدند به منظور حل تعارضات، یکی از طرفین را به نفع طرف دیگر حذف کرده یا به کلی برنامه دفاعیه پاسکال را شکست‌خورده تلقی کنند، در واقع با قلب به سان عقل برخورد کرده‌اند. جمع‌ناپذیری اضداد و کوشش برای گروش به یکی از طرفین، از اقتضائات عقل است و پاسکال کاملاً آگاهانه به این دلیل از قوه قلب و نه عقل سخن می‌گوید که قلب بنا بر منطق خاص خود (که عقل به کلی از درک آن عاجز است)، با مفاهیم ثابت و انتزاعی محض، سر و کار نداشته و میان دو سر طیف که کاملاً با یکدیگر از نظر عقل ناسازگار می‌نمایند، پیوسته در نوسان و حرکت بوده و در هیچ نقطه‌ای متوقف نمی‌گردد. خواه دو سر طیف در ساحت شناختی قلب یعنی شک و یقین باشد، خواه دو سر طیف در ساحت ارادی قلب یعنی جبر و اختیار قرار گرفته باشد. به عبارت دیگر، برخلاف

منطق عقل که خواهان تمامیت، نظام‌مندی و یکپارچگی است، منطق قلب، اقتضای نوسانی دائمی میان دوگانگی‌ها را دارد. دلیل فرض چنین قوه‌ای (قلب) در نظر پاسکال، چیزی جز هبوط انسان در دوگانگی‌ها به موجب گناه اولیه آدم نمی‌تواند باشد و دقیقاً به همین دلیل است که وی قلب را در مقام بنیادی‌ترین قوه مدرك اصول در ساحات سه‌گانه (شناختی، ارادی و عاطفی) مطرح کرده است و در این جاست که می‌توانیم علت وجود پیشگفتار اول (پرتاب‌شدگی) در متن شرط‌بندی را که به دوگانگی در ساحت شناختی اشاره کرده بود، درک کنیم. در واقع، پاسکال با ارائه سرنخی از قوه قلب در پیشگفتار پرتاب‌شدگی، مخاطب را از این نکته آگاه می‌سازد که در مواجهه با شرط‌بندی، باید آن را یکسره با توجه به کارکرد دوگانه قوه قلب در نظر بگیرد.

اما پرسش در این جاست که چگونه تمامی این مباحث غامضی که پاسکال طرح کرده ما را به الهیات آگوستینی-یانسنیستی وی رسانده و یا از آن قابل استخراج است؟ باید توجه داشته باشیم که مفهوم «قلب» از تعابیر کتاب مقدس و مورد استفاده آگوستین قدیس و به تبعش یانسنیوس نیز بوده است اما نخستین بار این پاسکال بود که با استفاده از نبوغ خویش، «قلب» را که در متون الهیاتی کارکردی استعاری داشت همچون قوه‌ای با کارکرد پیچیده ساحات سه‌گانه‌ای که با یکدیگر رابطه متقابل داشته و نظر و عمل آدمی را به یکدیگر می‌پیوندند طرح کرده و محور تفکر خویش قرار داده است. از آن جایی که پاسکال درصدد طراحی برنامه دفاعیه بود، برای رویکرد جدلی و از میدان به در کردن رقبایی که تهدیدی بر ایمان دینی خود به حساب می‌آورد نیز به قوه قلب نیاز داشت و این در کارکرد دوگانه این قوه نهفته بود تا مخاطب را ضرورتاً به سوی تناقض هدایت کند. هر یک از دو سرطیفی که پاسکال در ساحات گوناگون قوه قلب از قبیل جبر و اختیار، یقین و شک و غیره مطرح کرده و قلب را در نوسانی دائمی میان آن به تصویر کشیده بود در واقع مواضع رقبای او بودند که پاسکال با زیرکی کوشید کاستی‌هایشان را نشان داده و نقاط قوتشان را از آن خود کرده و در رویکرد الهیاتی مطلوب خود جای دهد. در متن شرط‌بندی، پاسکال همزمان با درخواست تضعیف انفعالات و عمل با فرض ایمان، از مبانی اراده‌گرایانه یسوعیان و با طرح پیشگفتار پرتاب‌شدگی و رویکرد جبرگرایانه، از مبانی جبری پروتستان‌ها بهره برد و قوه قلب همچون قوه‌ای در نوسانی دائمی میان این دو سرطیف را در مقام بهترین تبیین برای وضعیت متناقض انسان هبوط‌کرده‌ای که به باور پاسکال تمامی رقبا از تبیینش عاجز بودند به کار گرفت. در خصوص آخرین مرحله برنامه دفاعیه پاسکال (یعنی اثبات حقانیت مسیحیت) به نظر می‌رسد، پاسکال در

بازخوانی شرطبندی پاسکال در بستر ... (سید مصطفی شهرآیینی و مازیار رئیسی) ۲۳

این بخش نیز با توجه به مبانی الهیاتی‌اش آگاهانه به این بخش پرداخته است تا حالتی معماگونه را در ذهن مخاطب ایجاد کند و در نهایت، کلید حل این معما را نیز مانند تمامی معماهای دیگر در گرو پذیرش ایمان مسیحی با تفسیر آگوستینی-یانسنیستی خاص خود معرفی نماید.

۶. نتیجه‌گیری

«شرطبندی پاسکال» برخلاف «استدلال شرطبندی» درصدد دعوتی به انتخاب آگاهانه و آزادانه قمار به سود باور به وجود خداوند نیست و رویکرد الهیاتی آگوستینی-یانسنیستی پاسکال نیز اجازه‌چنین چیزی را نمی‌دهد. چنین نیست که تضاد موجود در منطق شرطبندی پاسکال در باب مسئله جبر و اختیار و دعوت به قمار در عین جبری بودن ایمان به معنای شکست وی در برنامه دفاعیه یا عدول از مواضع الهیاتی‌اش باشد؛ زیرا سرنخی که پاسکال در پیشگفتار شرطبندی تحت عنوان پرتاب‌شدگی به مخاطب خود ارائه کرده، حاکی از ارجاع فهم این فقره به دیگر فقرات متن اندیشه‌ها و به ویژه فهم کارکرد دوگانه قوه قلب است. این قوه برخلاف عقل که تناقضات را برنرفته و میان دوگانه‌های جبر و اختیار و یقین و شک خواهان منزلگاهی ثابت است، به کلی منطق دیگری غیر از منطق عقل داشته و در سه ساحت شناختی، ارادی و عاطفی خود، همواره در میان دوگانه‌ها در نوسان می‌باشد تا پیوسته از آدمی در ساحت گوناگون خویشتن، تصویری رازآلود و متناقض ترسیم نماید. بهترین تبیین وجود قوه‌ای با چنین کارکردی در نظر پاسکال چیزی جز سرشت دوگانه انسان به موجب آموزه گناه اولیه ایمان مسیحی نیست و در نوسان بودن میان دوگانه‌ها نیز رویکرد جدلی پاسکال به منظور دفاع از تفسیر آگوستینی-یانسنیستی و فراروی از مواضع رقبای خود می‌باشد.

پی‌نوشت‌ها

۱. برای آگاهی از پیشینه بحث رجوع کنید به: (Moriarty, 2020: 358).
۲. برای نمونه رجوع کنید به: (بیگ، ۱۳۸۸)، (اکبری و خسروی فارسانی، ۱۳۸۹)، (عباس‌زاده جهرمی و میمنه جهرمی، ۱۳۸۹)، (محمدرضایی و حسینی گلکار، ۱۳۸۹)، (مزرعه و خوش‌طینت، ۱۳۹۳)، (شمسی اتراباد، ۱۳۹۵) و (علیرضاییان، ۱۳۹۶).

۳. البته گفتنی است که عنوان «یانسنیست» را مخالفان این گروه برای نشان دادن بدعت‌آمیز بودن آموزه‌هایش به آن نسبت می‌دادند، در حالی که اعضای آن گروه خود را «میریدان آگوستین» (Disciples of Augustin) می‌نامیدند (Neto, 2014: 3).
۴. تمامی ارجاعات به متن *اندیشه‌ها*، هم‌زمان بر پایه تصحیح برونشویگ (از روی ترجمه انگلیسی تروتز) و سلیه (از روی ترجمه انگلیسی لوی) صورت گرفته است که به ترتیب با علامت اختصاری (B) و (S) نشان می‌دهیم.
۵. نحوه ارجاع‌دهی به متن *اندیشه‌های پاسکال* با متون کلاسیک معاصرانش از قبیل دکارت و اسپینوزا متفاوت است؛ در *اندیشه‌ها*، هر فقره شماره‌ای مختص به خود داشته و کوتاه یا بلندبودن فقره، چیزی به شماره آن نمی‌افزاید. فقره بلند شرط‌بندی نیز از این قاعده مستثنی نبوده و از این رو ما در هنگام بررسی تک تک سطرهای فقره مذکور بطور پیوسته از "Ibid" استفاده نکرده‌ایم. البته شایان ذکر است هر گاه در میانه بحث به دیگر فقرات *اندیشه‌ها* ارجاع داده‌ایم، شماره فقره ذکر شده است.
۶. واضح است پاسکال بنا بر مبانی الهیاتی آگوستینی-یانسنیستی‌اش از آن جا که انسان‌ها را بر اثر گناه اولیه آدم در این دنیا گرفتار در سیطره شهوات می‌داند، برای ناباوران شأن اخلاقی قائل نیست.
۷. متولد ۱۹۴۰، فیلسوف و نظریه‌پرداز اجتماعی و سیاسی نروژی.
۸. پاسکال حتی یاری جستن (در قالب دعا) از سوی خداوند به منظور دریافت ایمان را نیز امری به اختیار فرد نمی‌داند (B 514/S-) و در فقره (B 553/S 751) نیز از قول مسیح می‌گوید: «آسوده باش؛ به دنبال من نخواهی گشت اگر از قبل مرا نیافته باشی.»
۹. (۱۹۲۹-۲۰۰۴)، مورخ و استاد زبان و ادبیات فرانسه در دانشگاه سن اندروز.
۱۰. (۱۵۸۱-۱۶۴۳)، از متألهان سرشناس یانسنیست‌ها در صومعه پوررویال.
۱۱. فردریک کاپلستون معتقد است پاسکال به مرور خود را از یانسنیسم رها کرده است (کاپلستون، ۱۳۹۲: ۱۹۸) اما او هیچ شاهد یا مدرکی دال بر این مدعا ارائه نمی‌کند.
۱۲. از مشهورترین محققان پاسکال و ادبیات فرانسوی دانشگاه کوئین مری در لندن.
۱۳. از مشهورترین پاسکال‌پژوهان معاصر و از متخصصان الهیات تحلیلی.
۱۴. برای اطلاعات بیشتر رجوع کنید به: (Moriarty, 2020: 341-357) و (Wood, 2013: 129-137).
۱۵. این فقره، فقره‌ای مبهم است و معنای جملات و مرجع ضمائر دقیقاً مشخص نیست اما آن چه که در بحث حاضر برای ما کفایت می‌کند، موضوع عدم امکان تنظیم قلب است.

کتاب‌نامه

- اکبری، رضا و خسروی فارسانی، عباس / بررسی انتقادی تقریر ویلیام جیمز از شرط‌بندی پاسکال / قبسات / بهار ۱۳۸۹ / شماره ۵۵

بازخوانی شرطبندی پاسکال در بستر ... (سید مصطفی شهرآیینی و مازیار رئیسی) ۲۵

بیگ، فهیمه / رابطه ایمان و عقلانیت از دیدگاه غزالی و پاسکال / پایان نامه کارشناسی ارشد / دانشگاه علامه طباطبایی / ۱۳۸۸

شمسی اتراباد، جواد / استدلال عمل‌گرایانه: مقایسه تطبیقی تقریر امام رضا (ع) و تقریر پاسکال / پایان نامه کارشناسی ارشد / دانشگاه فردوسی مشهد / ۱۳۹۵

عباس‌زاده جهرمی، محمد و میمنه جهرمی، نصرالله / تبیین و تحلیل دلیل خداشناسی پاسکال / فصلنامه علمی-پژوهشی اندیشه نوین دینی / سال ششم / زمستان ۱۳۸۹ / شماره ۲۳

عسکرزاده مزرعه، اکرم و خوش‌طینت، ولی‌الله / تحلیل مبانی معرفت دینی غزالی، با نگاهی به استدلال شرطبندی پاسکال / فصلنامه اندیشه دینی دانشگاه شیراز / دوره ۱۴، شماره ۱ / بهار ۱۳۹۳

علیرضاییان، مهناز / معقولیت باور دینی در اندیشه پاسکال و سنت اسلامی / پایان نامه کارشناسی ارشد / دانشگاه کاشان / ۱۳۹۶

کاپلستون، فردریک / تاریخ فلسفه (از اوکام تا سونارس)، جلد سوم / ترجمه ابراهیم دادجو / علمی و فرهنگی / چاپ نخست / ۱۳۸۸

کاپلستون، فردریک / تاریخ فلسفه (از دکارت تا لایبنیتس)، جلد چهارم / ترجمه غلامرضا اعوانی / علمی و فرهنگی / چاپ هفتم / ۱۳۹۲

محمدرضایی، محمد و حسینی گلکار، مصطفی / شرطیه پاسکال؛ آیا نظریه معقولیت یک برهان است؟ / نشریه حکمت و فلسفه / سال ششم / شماره دوم / تابستان ۱۳۸۹

Arnauld and Nicole/Logic or the Art of Thinking/Edited by Jill Vance Buroker/Cambridge University Press/digital printing/2003

Elster, Jon/Pascal and decision theory/from The Cambridge Companion to Pascal/First Edition/2006

Hunter, Graeme/Pascal The Philosopher (An Introduction)/University of Toronto Press/First Edition/2013

Jordan, Jeff/Pascal's Wager: Pragmatic Arguments and Belief in God/Oxford University Press/First Edition/2006

Neto, Jose Maia R/ Academic Skepticism in Seventeenth-Century French/ Philosophy/Springer Press/2014

Pascal, Blaise/Pensees and other writings/Translation by Honor Levi/The Oxford University Press/1995

Pascal, Blaise /Thoughts, Letters and Minor Works/The Harvard Classics/P.F. Collier & Son Corporation/1910

Pascal, Blaise /The Provincial Letters/Translated by A.J. Krailsheimer/Penguin Classics/1967

Moriarty, Michael/Pascal: Reasoning and Belief/Oxford University Press/First Edition/2020

Moriarty, Michael /Grace and religious belief in Pascal/from The Cambridge Companion to Pascal/First Edition/2006

۲۶ غرب‌شناسی بنیادی، سال ۱۵، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۴۰۳

Wood, William/The Wager and Pascal's Theology/from Pascal's Wager Edited by Paul Bartha and Lawrence Pasternack/Cambridge University Press/First Edition/2018

Wood, William /Blaise Pascal on Duplicity, Sin and the Fall (The Secret Instinct)/Oxford University Press/First Edition/2013